

JIŘÍ KUDRNÁČ

POJEROVA ATLANTIS

Edici krásných knih Atlantis vydával v Brně Jan V. Pojer (1900–1984), úředník všeobecného penzijního ústavu. Statný a zdatný muž, jak se jeví v pozdní vzpomínkové črtě svého spolupracovníka Leopolda Vrly, vydal 76 svazků Atlantidy a mimo její řadu ještě 5 svých soukromých tisků. Atlantidě se tehdy dostávalo povolaného uznání od nejpřednějších literárních znalců (mezi jinými Šalda, Arne Novák, Karel Čapek, Otokar Fischer, Bedřich Václavek), jehož ozvěnou jsou dosud poměrně četné reminiscence (viz. zejm. Bohuslav Smejkal: *Tři dělníci krásné knihy, Zprávy Spolku českých bibliofilů v Praze*, č. 1–2, 1985) a glosy v denním tisku, podobně jako dvě odborné studie hodnotící edici z výtvarného hlediska (František Franc, *Brněnská Atlantis, Sborník k 100. výročí založení Moravského uměleckoprůmyslového muzea v Brně*, 1973, a Michal Gregor, *Brněnská Atlantis, Uměleckohistorický sborník, Blok*, Brno 1985, tam i bibliografický soupis Atlantidy). Název Atlantis byl oživen jedním z nejúspěšnějších nových nakladatelství po roce 1989 (srov. Jan Šabata: *Atlantis má rodný list, Brněnský večerník* 11. 12. 1989).

Pojer sám přispěl k historickému ocenění Atlantidy vzpomínkovým esejem, v němž také uvedl skromný a různorodý výčet svých literárních lásek z mládí, který má k repertoáru jeho edice ještě daleko. Byli to „Machar, Dumas a Svobodová, Vrba, Čirikov a jiní jim podobní autoři“ (*Jak jsem vydával knihy, sborník Strahovská knihovna*, roč. 9, 1974). Zásadním impulsem pro vznik Atlantidy bylo Pojerovo setkání s třemi literárními osobnostmi a jejich vydavatelským dílem, od nichž Pojer přejal amatérské nadšenectví a zásadu vydávat knihy podle estetických požadavků. Byli to Bohuslav Reynek, volný spisovatel, překladatel, výtvarník a příležitostný vydavatel, Josef Florian, zběhlý středoškolský profesor, překladatel, pořadatel a vydavatel Dobrého díla a dalších edic, a Arnošt Procházka, redaktor *Knih dobrých autorů Kamilly Neumannové*, literární a výtvarný kritik, překladatel, básník a prozaik, redaktor a vydavatel *Moderní revue*, občanským povoláním úředník.

K prehistorii Atlantidy patří ještě malá série literárních mystifikací, kterou Pojer na jaře 1927, rok před zahájením své vydavatelské činnosti, anonymně připravil čtenářům několika jihomoravských novin. Epizodku uzavřel Karel Po-

láček malým fejetonovým sermonem o napálených žurnalistech a žurnalistickém provincionalismu a také toto vše pravděpodobně stvrdilo rodící se Pojerovu vydavatelskou koncepci. Uvedme v této souvislosti glosu Bedřicha Václavka, jíž roku 1931 vítal dvě knihy Pojerovy edice: „Edice Atlantis (...) zůstává pomalu jediným nakladatelstvím v Brně, které vydává pěkné věci. (...) Musíme se tu zmínit o edici Atlantis také proto, poněvadž kromě této edice nemá se vlastně kulturní Brno čím chlubit. Máme plno 'nakladatelů', ale nenakládají pranic, nebo všelijaké zboží, máme plno umělců, ale nemají příležitosti, kde by se mohli uplatnit, přátelé pěkných věcí klidně odpočívají a nekupují — jaké město! Vře to na všech stranách předúležitou prací různých činitelů, ale jde hlavně o důležitosti, které jsou typické pro brněnskou idylu už od pradávna. A spravit se to nedá!“ (Index, roč. 3, str. 79.)

Kritizoval Václavek brněnské poměry oprávněně a s ním měli pravdu i Mahen a Pojer, kteří se vyjadřovali podobně, nebo se nemýlili Jaroslav Seifert a Pavel Eisner, od nichž známe svědectví opačná? Otázky provincionalismu a regionalismu vyvstávají v souvislosti s Atlantidou oprávněně a nelze je obejít.

Pojerův přítel a spolupracovník Josef Heyduk lákal vydavatele s jeho edicí do Prahy a další lidé, kteří stáli Pojerovi a Atlantidě blízko, se shodovali v názoru, jak by byla prospěšná větší známost Pojerových knih v Praze. Po delším váhání a přes výhrady k svému rodnému městu zůstal však Pojer nakonec v Brně, a Atlantis je tedy moravikum.

Tato stať sleduje její literární stránku. Vznikla s pomocí Pojerovy bohaté korespondence, uložené dnes v Literárním oddělení Moravského muzea v Brně, a také na základě besed o Atlantidě, které jsem měl s Janem V. Pojerem na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let.

Není pochyb, že Pojerovi, který zanechal studia medicíny a práv, bylo osobně blízké neoficiální či protioficiální literární stanovisko Reynkovo a Floriano-vo, navázal však brzy řadu kontaktů s dalšími osobnostmi, včetně čelných představitelů univerzitních kruhů. Z Brna tedy Pojer postupně adresoval snad až překvapivé množství konkrétních i obecných literárních dotazů a nabídek ke spolupráci. V několika případech byly navázány spolupracovnické vztahy trvalé, a postupně se ustavil okruh stálých spolupracovníků a rádců, jakýchsi arbitřů Atlantidy. Ke konečné odpovědnosti za umělecké výsledky edice se samozřejmě právem hlásil sám Pojer, „arbitři“ se však, na rozdíl od dalších Pojerových spolupracovníků, podíleli na dlouhodobé koncepci edice, a to jak teoretickým příspěvkem, tak většinou jako překladatelé. Podstatným způsobem ovlivnili zejména výběr z literatury pro Atlantidu profilových, psaných francouzsky, anglicky, španělsky, německy, latinsky a starořecky, a hlavně s jejich příspěvkem se Pojerovi dařilo v Atlantidě uvádět vedle klasických děl také dobrá díla současná.

Předně Reynek, Pojerův známý z mládí, jehož podíl na krystalizaci Pojerových názorů a podobě Atlantidy je nejsilnější. Po letech vzpomínal na Pojerova a svá společná léta v Jihlavě, kdy „nastaly hovory o literatuře a umění, uvažova-

lo se na pochůzkách, u vody a v lesích v údolí Jihlavy. A vznikl plán Atlantidy“ (Začátky edice Atlantis, Lidová demokracie 2. 7. 1967). Vzájemná korespondence obou přátel, skončená až Reynkovou smrtí, zachycuje usilovné hledání knih vhodných pro Atlantidu a dokonce i Reynkovou ranou obavou, aby Pojer nevydával pouze jeho. Z prvních deseti svazků edice přeložil totiž Reynek polovinu a celkem u Pojera vydal třináct svých překladů.

Nejobecněji pojatá Reynkova koncepce určila koncepci Atlantidy, či alespoň byla s koncepcí Atlantidy shodná. Byla to výběrová encyklopedičnost s estetickým cílem, založená de facto na literárněhistorickém výzkumu. Reynkův nepředpojatý vztah k literatuře, jejíž znalosti si stále pracovitě doplňoval, byl předpokladem jeho objevů pro Atlantidu. Tak našel Reynek v Grenoblu Bernanosovo dílo, jehož proslulost se teprve měla zrodit, doporučil Jouhandeaua, Giona, po novém přečtení Victora Huga, plánoval Baudelaira, Leconta de l' Isle a další tituly. Navrhl pro Atlantidu podstatnou část jejich svazků, snad dokonce většinu. (To uvádí Dagmar Halasová v Několika poznámkách na okraj umělecké činnosti Bohuslava Reynka, Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity, D 23–24, 1976–1977.) Neúnavně svého přítele orientoval na další jazykové oblasti a další potřebné odborníky, právě Reynkovou zásluhou se tak Pojer seznámil například s Heydukem a Skalickým.

Formulace Reynkových doporučení v korespondenci Pojerovi jsou podobná: krásné, velmi krásné a tak dále. Vnímavému a umělecky tolerantnímu Reynkovi byl měřítkem dokonalosti textu jeho vlastní silný subjektivní zážitek. Stavěl se proti nadbíhání čtenáři přílišnou efektností, varoval před diktátem módy a dublováním ve vydávání autorů a děl, kteří byli dostatečně představeni jinde. Věřil v působení pečlivě vybraného díla jeho vlastním významem a varoval před zkreslením, jakým je výbor z rozsáhlejšího literárního materiálu představený v jednom svazku. Právě z Reynkovy korespondence Pojerovi lze nejzřetelněji vyčíst projekt Atlantidy jako svébytné jedinečné edice, která jen jako taková má právo na smysluplnou existenci.

Nezcela prozkoumána zůstává však dosud hodnota Reynkových překladů, jazykově jadrných a plastických, ovlivněných však jeho německým školním vzděláním. Pojer do jazyka Reynkových překladů pro Atlantidu zasahoval a brzy se na těchto zásazích podle Pojerova přání podílel také Ferdinand Stiebitz. Korespondence bohatě dokládá, jak Reynek sám Pojera žádal o vyhledání některých výrazů a mnohým návrhům na jazykové vylepšení svých překladů se ochotně podvoloval. Později si byl Pojer vědom hlavně problematičnosti Reynkova překladu Verlainovy Moudrosti (1929), na niž už brzy po vydání upozorňovaly dopisy čtenářů Atlantidy.

Deset překladů pro Atlantidu pořídil Josef Heyduk, jehož osobně zainteresovaný vztah k edici přerostl záhy v jímavé přátelství s jejím vydavatelem. Vzájemná korespondence Heyduk — Pojer trvala do Pojerovy smrti. Heydukovy vydavatelské návrhy pro Atlantidu jsou podobného typu jako návrhy Reynkovy, jen jejich počet je menší. Heydukovy dopisy zato obsahují literárněhistoricky a literárněteoreticky cenné překladatelovy komentáře k dílům, která překládal pro Atlantidu (Claudel, Jouhandeau, Jammes, Leskov) a stejně důležité

marginálie k jeho vlastním paralelně vznikajícím knihám. Heyduk postupně redukoval počet svých běžných překladatelských prací pro jiná nakladatelství a víckrát plánoval, že bude překládat pouze pro Pojera. Přímochařeji než Reynek snil o „věcech věčně krásných“, které pro Atlantidu najde a přeloží. Plánoval například výběr starofrancouzských legend a zřejmě též Boileauovo Umění básnické. Jednou z jeho nejvděčnějších prací pro Pojera byl překlad knížky Aloysia Bertranda Kašpar noci, vydaný v Atlantidě dvakrát (1935 a 1947). Jím se splnilo přání více spolupracovníků Atlantidy, kteří k uvedení knížky do češtiny vybízeli.

Po Reynkovi a Heydukovi se jako překladatel v Atlantidě nejčastěji uplatnil Jaroslav Skalický (vlastním jménem Franke), gymnaziální profesor v Náchodě (kde byl jeho kolegou překladatel z polštiny Josef Matouš). Překladatelskou práci vystupňoval Skalický po několika úmrtích ve své rodině; podle svědectví jednoho jeho žáka a pozdějšího kolegy mu byla náhradou za tělesnou a duševní rekreaci. Skalického jméno se v řadě Atlantidy objevuje devětkrát, nejzáslužněji v knihách objevů z díla Williama Butlera Yeatse, básníka, dramatika a esejisty keltské renesance. O vydání Yeatse v Atlantidě usiloval ještě před jejím zrodem Reynek, Skalický byl však skeptický z obchodně praktického hlediska. Knížka Yeatsových esejů *Per amica silentia Lunae* (1929) se pak skutečně špatně prodávala a Atlantis tímto svým čtvrtým svazkem málem zanikla. Jeho vydání však prý Pojerovi obdivně záviděl Josef Florian a nakonec se obrátil i čtenářský vkus. Ve čtyřicátých letech vyšly pak v Atlantidě ještě čtyři svazky Yeatsových prací.

I další svou spoluprací s Pojerem provázal Skalický vedle espritu také skepsí: „Je opravdu nesmírně nesnadné nalézt něco, co by bylo dobré a co by se při tom kupovalo. Od nakladatelů vím, že kratší povídky, novely apod. nejdou na odbyt; všichni nakladatelé říkají, že čtenáři chtějí delší věci, romány.“ (19. 1. 1930) Například i ke knize Bernarda Capese *Historické viněty*, kterou pro Atlantidu přeložil, formuloval Skalický v korespondenci platné kritické výhrady a některé náměty dalších Pojerových spolupracovníků na překlady z angličtiny zamítl.

Stejně jako podíl Skalického na Atlantidě je mimo pochybnost i Frankeho místo v dějinách českého překladatelství a je s podivem, že tento autor, spolupracovník předních pražských nakladatelství a podle Pojerových údajů překladatel z osmi evropských jazyků, není uveden v Lexikonu české literatury, a to ani odkazem na jeho připravované díly.

Hledaným hispanistou se Pojerovi roku 1936 stal Zdeněk Šmíd, pozdější překladatel Cervantesova *Dona Quijota* a mnoha dalších titulů. Přeložil pro Atlantidu osm svazků, například *Míguela de Unamuno*, *Ortegu y Gasset*, *Azorína*, renesanční povídku *Příběh o Abindarazovi* a krásné *Charifě* a práce latinskoamerických autorů. Šmíd navrhoval Pojerovi i další pečlivě volená díla, přínosná byla zejména jeho orientace na veškerá moderní španělsky psaná díla, jíž Pojer vyšel vstříc: „Jsem rád,“ psal Pojerovi, „že máte zájem i na těchto věcech, neboť považuji též tato navazování styků za jeden z nejkrásnějších výsledků při vydávání časopisů a podobných edicí, jako je Atlantis. Vnáší se tím do všeho pravý život.“ (22. 12. 1936)

Sedm titulů Atlantidy připravil Ferdinand Stiebitz. Objevné a čtenářsky atraktivní byly jeho překladové antologie *Antické povídky* (1930) a *Nové antické povídky* (1931), společně reeditované v jednom svazku (1941), a *Legendy o nevěstkách—světicích* (1932), podobně jako volné zpracování starobabylónského eposu o Gilgamešovi (1944). Stiebitzova korespondence Pojerovi není rozsáhlá, oba muži se setkávali v Brně, kde Stiebitz dlouhá léta působil na Filozofické fakultě, proto další pravděpodobné Stiebitzovy náměty pro Atlantidu nelze zatím vysledovat. Jisté je, že Pojer získal v Stiebitzovi mimořádnou osobnost spojující v sobě profesní erudici vysokoškolského profesora klasické filologie s průbojně průkopnickou odvahou a vkusem netradičního překladatele, editorskou nápaditostí a pohotovostí.

Nad překlady pro Atlantidu, které Pojer Stiebitzovi předkládal k posouzení, řešil Stiebitz otázky obecné teorie překladu. Ostře kriticky se tak vyjádřil o překladu Schwobových *Smyšlených životů*, který pořídil J. R. Marek a Pojer již ohlásil jako 69. svazek své edice. Překladatel stáhl svůj text a nedošlo ani k vydání Schwobových spisů, které Pojer s Markem naplánovali. V Markově překladu byly omyly, šlo však i o koncepční spor. Marek, který se v mládí revizemi podílel na několika překladech Arnošta Procházky a své překlady podrobil revizím Procházkovým, byl zřejmě pozdním představitelem překladatelské školy spjaté s generací devadesátých let. Domníval se být věrný Schwobovu originálu za cenu archaizování v jazyce a stylu, exponování literárního „estétského“ jazyka po Procházkově vzoru, a zavrhoval aktualizace. Dobovou živost střetů dvou překladatelských škol dokládá v pojerovské korespondenci také současný dopis Heydukův, informující o nakladatelském požadavku na nové překlady textů, které dříve přeložil Florian (17. 5. 1949).

Stiebitz byl zastáncem živého, běžně srozumitelného jazyka překladu (a například i Vančurovo archaizování chápal jako „mánii“). Pojer vzpomínal na svou důvěru v jeho „znamenité, suverénní ovládnání češtiny“, kterou získal po Stiebitzově četbě Reynkova překladu *Géniů* od Victora Huga (vyšli v Atlantidě 1933). Ještě po letech ctil v Stiebitzovi „chloubu brněnské univerzity“, překladatele, jehož dílo čtenářsky žije, a při rozhovorech o Atlantidě vzpomínal nejraději snad právě na něho. Na Stiebitzův popud poslal Pojer také své knihy Václavkovi, který reagoval glosou, z níž jsme citovali na začátku.

Pět Pojerových knih přeložil Pavel Eisner: dva svazky překladů z Rilka, dva brevíře „dopisů, myšlenek a vzpomínek“ věnované Beethovenovi a průkopnickou knížku *Sonety krásné provaznice Louizy Labé A.D. 1545* (1930), vydanou v zrcadlovém uspořádání textu starofrancouzského a českého. Soubor Eisnerových listů, začínající v Pojerově archivu rokem 1930, je svého druhu protějškem příslušné korespondence Reynkovy. Nadšený prvními Pojerovými svazky tituloval jej Eisner rozmarně „mistře nakladateli“ a „mistře Pojere“ a v častých, energickou jiskrou nabitých dopisech nechával tryskat gejzír vydavatelských nápadů, jimiž se rozkošnický opájel. Uděloval i věci znalé rady praktické, týkající se žádoucího proniknutí Atlantidy na pražský knihkupecký trh, zvýšení nákladu, použití pochvalných soudů kritiky v Pojerových nakladatelských Oznamovatelič atp.

Na rozdíl zejména od Reynka bral Eisner při svých doporučeních jako fakt, s nímž je nutno počítat, publikum širšího okruhu, snad i literární snoby; bezpečně znal sklon ke snobismu ohrožující bibliofily, „gurmány“ i skutečné znalce. Neodsuzoval propagaci umělecké literatury prostřednictvím některých jejích atraktivních rysů. Některé Eisnerovy efektní vydavatelské tipy měly ostatně stejnorodý protějšek také v návrzích vydavatele Atlantidy, třeba nerealizovaných. Šlo tedy o zdůraznění jednoho jsoícího aspektu Atlantidy, její překvapivosti, extremizaci jejího jsoícího programu. Celkem však Pojer, přes svou náklonnost k neobvyklým textům, udržel od tohoto pojetí uctivý odstup. Při vší úctě k Pavlu Eisnerovi potvrdil toto Pojerovo stanovisko svou přátelskou autoritou také Josef Heyduk. Kontrast, v němž se dva uvedené názory nyní jeví, však nesporně Atlantidu obohatil, dynamizoval její ediční program a přispěl svým způsobem k dalšímu zpřesnění její dlouhodobé koncepce. Mnohé nadějně Eisnerovy projekty, pro něž by bylo vhodné klima po skončení druhé světové války, se bohužel nerealizovaly. Krátce po skončení okupace psal Eisner Pojerovi: „Stal jsem se v těch letech specializovaným romanistou i anglistou a chystám — především v oboru nejvyšší translatury veršové — vykopávky a objevy, ze kterých budou přecházet oči. Jde zejména o středověkou Francii a Itálii, pak o renesanční Anglii.“ (27.7.1945) Z předválečných let zůstaly z Eisnerových návrhů nerealizovány různé tematicky a sociologicky orientované antologie (včetně výběru z německých spisovatelů v Čechách, výběru z americké černošské poezie a výběru z francouzské lidové poezie, který by se neomezil na galantní notu známou ze Zpěvů sladké Francie Hanuše Jelínka), ale také Novalis, C.F.Meyer, Kleist, André Chénier, Kafka, Thomas Mann, Oráč z Čech, Hofmannsthal, Schopenhauer, Adam de la Halle atd.

V čem se Eisner shodoval s Reynkem, s Pojerem a například též s Arnem Novákem, bylo přitakání kulturnímu decentralismu, jímž má být „skutečný, opravdový vroucný zájem o duchovní hodnoty a statky. Je v provincii, kde se ještě trochu přemýšlí a uvažuje, kde je ještě trochu času, a proto i vážnosti.“ (Před třicátým svazkem, Lidové noviny 6.4.1936)

Prominentním rádcem Atlantidy, který se však na jejích knihách autorsky nepodílel, byl Arne Novák. Pojer svou první knížku, Listy Trebutienovi od Barbeye d' Aurevilly (1928), poslal profesoru Novákovi na fakultu, a s dalšími knížkami i bez nich pak za ním chodil pravidelně. Novák byl zřejmě Pojerovi autoritou nejvyšší. Dovolával se jeho názoru při posuzování návrhů svých dalších spolupracovníků a naopak v jejich dopisech čteme zase výzvy Pojerovi, aby požádal o dobrozdání Novákovo. Pojerovi přátelsky nakloněný Novák vypsál, jak mi sdělil Jan V. Pojer, „bídu, kterou měl vydavatel Atlantidy s autory,“ v drobné publikaci Svízele nakladatele knihomila (1932), na jejímž vydání se Pojer podílel. Pojer zase zamýšlel vydat Novákův esej Duše Brna a jeho kultura slovesná (1932), předešli jej však moravští bibliofilové. Na Novákův popud se Pojer také seznámil s profesorem anglické literatury Františkem Chudobou.

Chudoba spolu s Otokarem Fischerem, Hanušem Jelínkem a Janem Vilikovským byli jak vzdělanými teoretiky, tak básnicky obdařenými praktiky, kteří mohli pro Atlantidu připravit řadu výborných svazků. Převážně pro své jiné pra-

covní zaneprázdnění a Pojerovy početně omezené vydavatelské možnosti se však bohužel viditelně prezentovali jen sporadicky. Fischer vydal v Atlantidě jako její první původní novinku básnickou sbírku *Peřeje* (1931), podle svého přání „vkusně a pečlivě, ne 'bibliofilsky' „ (Fischer Pojerovi 24.8.1930) a středověkou dramatickou báseň *Lancelot a Alexandrina* (1929), přeloženou z vlámstiny. Se svým bratrem Jaroslavem, pozdějším profesorem brněnské Lékařské fakulty, vydal Pojer útlý sešitek básní Otokara Fischera *Podobizny básníků* (1933), které „s pomocí Arna Nováka vybral Jan V. Pojer“. Tisk byl vydán k Fischerově padesátce. Pojerova spolupráce s Hanušem Jelínkem se nakonec omezila na starofrancouzskou básnickou *Povídka o Aucassinovi a Nicolettě* (1936), také pro básníkovu oční chorobu. František Chudoba zadal Pojerovi své básnické parafráze staré čínské poezie *Čajové květy* (1934). Překladatel byl v tiráži ovšem uveden jen iniciálami. V úpravě a s frontispisem od Toyen byla knížka jedním z nejúspěšnějších svazků Atlantidy. Profesor starší české literatury Jan Vilikovský vydal u Pojera svůj překlad keltských pověstí *Mabinogi* (1944), literárně ojedinělou knihu ilustrovanou dynamickými dřevoryty Bohdana Laciny. Byla to splátka na dluh Vilikovského „dávnému snu“, o němž psal Pojerovi výtvarník Aucassina a Nicoletty Břetislav Štorm, totiž „založit středověkou knihovnu“ (Štorm Pojerovi bez data, 1936). Přes skvostnou výtvarnou stránku knihy, kongeniální textu (jinak než stylově secesní a poněkud pohádkové ilustrace Jana Konůpka, které také vznikly nad Vilikovského rukopisem), kniha „nešla“ pro svou elementární čtenářskou obtížnost. Dramaticky a s literární kulturou vyprávěný text zdrhával českému čtenáři na nevyslovitelných vlastních jménech z kymerské waleštiny, která nebyla zpřístupněna tabulkou fonetické transkripce, a zdrojná kniha z kulturně exotického prostředí bránila svému hlubšímu i obecnějšímu pochopení absencí vysvětlivek.

Zmíněné překlady Vilikovského a Jelínkův nahradily v české literatuře starší filologické prvody svých předloh, Chudobova knížka byla sbírkou parafrází připravenou z anglického překladu. Fischerův překlad *Lancelota a Alexandriny* byl také pro svůj živý jazyk inscenován jevištně. Právě Fischer je nejznámějším představitelem této moderní školy básnický kongeniálního překladu, voličho transpozici smyslu místo starších filologických transpozicí slov. Rozdíl dvojího pojetí dokumentoval pregnančně Hanuš Jelínek, který v předmluvě k Pojerovu *Aucassinovi* konciliančně zaregistroval „velmi svědomité a pečlivé překlady“ svého výchozího textu, které pořídili J.Holk a O. F. Babler. V dopise Pojerovi pak doplnil, že „při vši věrnosti se z té kouzelně krásné a líbezné věci ztratila poezie. Já překládal volněji, ale myslím, že se mi podařilo zachovat té věci pel poezie.“ (18. 5. 1936) Nová překladatelská škola je v Pojerově edici zastoupena skutečně reprezentativně, v poezii ještě pracemi Pavla Eisnera a v próze zejména pracemi Ferdinanda Stiebitze. Cestu novému typu překladu připravila překladatelská škola devadesátých let svým požadavkem věrnosti „vnitřní formě“. Tuto koncepci sdílel J. R. Marek a pravděpodobně z ní vyšel Bohuslav Reynek.

Ať se svou intuicí, ať na radu přátel a rádců, což je pro hodnocení edice totéž, obracel se tedy Pojer vesměs na kvalitní překladatele, z nichž další uvádíme aspoň ve výčtu. Čtyři svazky pro Atlantidu přeložil Oskar Reindl (mimo jiné první

úplný soubor Krutých povídek Villierse de l' Isle Adam, 1935), čtyři svazky Leopold Vrla, po jednom svazku přeložili František Springer (jehož a Pojerovo jméno ve druhém beethovenovském svazku Atlantidy navíc za války krylo skutečného překladatele Pavla Eisnera), Jan Zahradníček (Jan Richard Billinger, Popel očištcový, 1940), Miloš Matula, Václav Renč (Rilkovy Sonety Orfeovi, 1937), Miloš Bukváf, Zdeněk Řezníček a Josef Hruša. Pojerův překlad Stefana Zweiga Waterloo — Napoleon 18. června 1815 (1932), revidovaný na překladatelovo přání Otokarem Fischerem, vyšel jako soukromý tisk vydavatele Atlantidy. Dvě knihy orientální poezie publikoval u Pojera pražský lékař MUDr. Josef Štýbr: Čtyřverší Omara Chajjáma (1938) jako „nové opravené a lacinější vydání, ježto prvé trpělo svou bibliofilskou drahou úpravou,“ a Pláč Bábá Táhirův (1938), který si původně pořídil „jen jaksi pro sebe — ex privata industria“; ten vyšel v Atlantidě poprvé, když sešlo ze založení Orientální knihovny, které plánoval Felix Tauer (Štýbr Pojerovi 22. 12. 1937).

Přes naznačenou osobně skromnou a literárně imponující Pojerovu spolupráci se znalci a překladateli nepodařilo se vydat v Atlantidě proporcionálně vhodné ukázky zejména z literatury ruské, polské, italské a literatur severských, třebaže o to, i na radu svých spolupracovníků, Pojer od počátků svého vydávání usiloval. Svou funkci však Atlantis splnila, když většina jejích svazků znamenala pro soudobý literární kontext skutečné objevy v různém slova smyslu: uvedení málo známého autora do češtiny (Yeats, Azorín, latinskoameričtí spisovatelé, Droste — Hülshoff), zpřítomnění literárních kvalit autora známého spíše jménem než dílem (Stifter, Bertrand), doplnění literárního kontextu méně známým dílem proslulých autorů (Balzac, Stendhal, Barbey d' Aureville, Verlaine, Stevenson, Jammes), ediční novátorství (publikace věnované Beethovenovi, antologie z antické prózy), soustavnější publikování proslulých autorů nebo autorů, jejichž renomé Atlantis spoluvytvářela (Rilke, Yeats, Giono, Bernanos, Bloy, Stifter, Claudel), dramaturgicky včasné vydání proslulých autorů, kteří se změnami literárního kontextu vycházeli z čtenářského povědomí (Villiers de l' Isle Adam, Mörike, Schwob, Stifter), dokonce zapojování celé jedné specifické literární tendence do soudobého kulturního kontextu. Široce podnětné bylo Pojerovo vydávání kulturně filozofické esejistiky, reprezentované svazky z díla Ortegy y Gasset, Miguela de Unamuno, Paula Claudela a W. B. Yeatse.

Specifickou literární tendenci spjatou s programem Atlantidy máme na mysli regionalistickou mýtotočnou literaturu, v níž se Pojerovi, ale i Reynkovi, Heydukovi a dalším soustavně zalíbilo. V Atlantidě ji reprezentují knihy Jeana Giona, Marcela Jouhandeaua, Henriho Pourrata, Jeana Lebraua (podle Leopolda Vrla to byl „francouzský podobenec“ Reynkův) a Francise Jammese; její prvky či předpoklady k ní jsou však sledovatelné i v dalších svazcích. Idylismus této literatury se na nové úrovni vrací k živelné dramatickosti antických bukolik, zdůvodněn „láskou ničeho nežádající a vše přijímající“ (Bohuslav Reynek na záložce knihy Jeana Giona Vysočiny, Pardubice 1936). Jde o pokus pojmout svět v totalitě jeho podoby a smyslu, bez zprostředkování abstraktivizující logiky, v podstatě mysticky, v literatuře čas od času stále praktikovaný. Využívá prvků eposu, jak jej definoval Hegel, a v půvabné metafoře jej představuje

a realizuje odstavec z Gionovy prózy Vysočiny v Reynkově překladu: „Largue, to je celý růženec takových tůní. Jsou tam na dně balvany tmy, odkud vyplouvají nevíšmavé ryby, jiskrné sluncem, jejichž jména jsem znal, ale schválně jsem je zapomněl, protože to rušilo v nazírání. Lépe když tolik nevíme. Lépe, když nic nevíme a uchováme si srdce úplně nové ku vznětu. Jméno těch ryb nic nepraví o modré skvrně, již mají na trojúhelníku hlavy, ani o jejich ústech, ozbrojených hrubými, kulatými zuby, ani o tom bujném a neúchylném mrsknutí v bedrech, jež vás upoutá a spoutá jako uřknutí hadí; tedy nač?“ (str. 47–48) Taková literatura je regionalistická v rámci svého tvůrčího charakteru, svůj regionalismus tvůrčím způsobem zhodnocuje.

Vztah Atlantidy k soudobému kontextu byl předpokladem jejího literárního přínosu. Tak rozuměl Pojerovi Jiří Karásek, dosvědčující své sympatie k „nejvyšším požadavkům“ edice (Karásek Pojerovi 29. 12. 1930). Objevnost a apartnost z hlediska soudobého literárního kontextu bývají atributy literatury překladové. Dobří domácí spisovatelé jsou zpravidla vázáni nakladatelskou smlouvou s jedním nakladatelem a mají pochopitelný interes na publikování svých prací ve větších nákladech. Také důvěra čtenářů v domácí dílo dosud neznámé nebo doma zapomenuté bývá omezená. Pojer tedy publikoval z českých autorů výjimečně: Fischerovy Peřeje (1931), Durychovy Děti (1934), Starou galerii Viktora Dyka (1933), dvě vydání Erbenovy Kytice (1940 a 1941) a jako soukromé tisky ještě básnické sbírky Antonína Trýba Až v nás (1940) a Víta Obrtela Z rosy zrozená (1944).

Jednal ovšem i o dalších původních novinkách, jejichž autory měli být F. X. Šalda (roku 1934 nabízel Pojerovi své povídky Pokušení Pascalovo, Šustr-princezl a Panenčin první rok, které byly rok nato obsaženy v melantrišském výboru Dřevoryty staré i nové), Karel Čapek, Jaromír John, Richard Weiner, Vladimír Holan (11. 4. 1931 nabízel Pojerovi sbírku svých próz, zřejmě Kolyry), Petr Bezruč, Jan Čep, Jakub Deml, Karel Schulz, Petr Kříčka, Josef Palivec, Bohumil Mathesius, Anna Pammrová a další. Jako překladatelé se měli uplatnit například Aloys Skoumal, O. F. Babler, Kamil Bednář, Vítězslav Nezval, J. J. David, Sigismund Bouška, Emanuel z Lešehradu, Rudolf Mertlík, Bohumil Novák, Jindřich Hořejší. Ze zahraničních autorů a překladových titulů, které jsme dosud neuvědli, byli v různých letech navrhováni mimo jiné Endry Ady, O. W. Lubicz—Milosz, Remizov, Thomas de Quincey, T. S. Eliot (jeho Pustá země), židovské legendy (ty měl překládat Pojer), Coleridge, Valéry, Maeterlinck, Mallarmé, Péguy, Marie de France, Gabriel Miró, Caesarius z Heisterbachu (1170–1240, překlad výboru z jeho sbírky Dialogus Miraculorum už jeho překladatelé O. F. Babler a Bohuslav Smejkal 19. 1. 1949 zaslali Pojerovi), Rachilde, Xavier de Maistre, Cyprian Norwid, Chateaubriand, Theodor Storm, Ramuz.

Různé projekty dospěly různě daleko. Podstatnější je jistě to, co bylo skutečně vykonáno; k hodnotě Atlantidy však patří i tvůrčí kolegiální ovzduší, v němž vznikala.

Pojer bývá řazen mezi vydavatele bibliofilů. Atlantis měla vskutku některá omezení, kterými se blížila bibliofilským edicím. Byla dobrovolně limitována ekonomicky zvoleným rozsahem svazků, který v podstatě vylučoval publikaci

románového díla, z ekonomických důvodů se též Pojer vyhýbal publikování dramát. K výstředkům v chápání knihy jako vzácného předmětu, literárně vylučného, výtvarně originálního a určeného malému čtenářskému okruhu bibliofilských souvěrců, výstředkům, jichž se dopouštěli zejména soudobí bibliofilové moravští, měl však Pojer rezervovaný vztah a Atlantidu bibliofilského podivínství uchránil. „Já jsem nedělal v zásadě bibliofilii. Prvně mně šlo o hodnotnou věc, a bibliofilie byla vedlejší,“ řekl mi Jan V. Pojer, co je zřejmé po pročtení Atlantidy.

I Atlantis mohla přicházet k menšímu počtu čtenářů, kdyby byl Pojer poslechl Reynka, který ještě v letech 1926–28 opakovaně navrhoval nižší náklady: 120 výtisků pro poezii a 300 výtisků pro prózu. Bibliofilským reliktem Atlantidy pak skutečně bylo vypravování části nákladu na vybraném papíře, ruční číslování výtisků a místo pro doplnění jména prvního majitele výtisku. Znakem obecné péče o knihu byla vybraná, nikoli však nadbytečná výtvarná výzdoba knih, vkusný a přesný tisk i dlouhé přebušování titulů knih do čtenářsky atraktivního znění, o němž opět svědčí Pojerova korespondence s jeho spolupracovníky. Bibliofilský kontext však Atlantis přesáhla zejména svým literárně-dramaturgickým pojetím, založeným na vzájemně se doplňujících požadavcích estetických a literárně- a kulturněhistorických. Právě z literárního hlediska vynívá jasně ve prospěch Atlantidy její srovnání se srovnatelnými bibliofilskými řadami, jak například s Edicí 200 moravského Arna Sányky, tak s podnětným Delfínem Bohuslava Durycha a Vastimila Vokolka (Přerov 1929–1935, Pardubice 1935–1939).

Přímé zařazení Pojerovy edice po bok edičního díla Josefa Florianova a Kamilly Neumannové, k nimž se Pojer v mládí i v stáří hlásil, je obtížné: Florianova Dobrého díla vyšlo v letech 1912–1948 celkem 150 svazků a další staroříšské ediční řady dosáhly dalších asi 250 svazků. Knih dobrých autorů Kamilly Neumannové vyšlo 190 svazků v letech 1905–1931 a v jiných edicích vydala Neumannová ještě 35 knih. Běžný náklad Knih dobrých autorů byl 1000 výtisků, to je náklad, k němuž se Pojer propracoval až po válce. Jen náklady některých knih ze staroříšské produkce se pohybovaly v relacích blízkých nákladům Atlantidy.

K oběma uvedeným vydavatelstvím byl Pojer přímo, byť s různou intenzitou vázán. Ze spolupracovníků Kamilly Neumannové pracoval s Pojerem krátce J. R. Marek, jeden překlad v Knihách dobrých autorů otiskl také Josef Heyduk. I Bohuslav Reynek měl k tomuto okruhu blízko, publikoval v době svých začátků — jako mnoho mladých básníků — v Moderní revui. Některé autory vydané v Knihách dobrých autorů vydal Pojer v Atlantidě, celou edici shromažďoval pro svou knihovnu.

Ve velké míře udržoval Pojer přátelské a profesionální vztahy se staroříšskými vydavateli. Nejprve pomáhal Florianovým s distribucí jejich knih, hledal odběratele i vymáhal nedoplatky od dlužníků a ještě před vznikem Atlantidy se na Florianův návrh jednalo o Pojerově překladu Döblinova Valdštejna pro Starou Říši. Pak spojovali oba vydavatelské podniky někteří společně překládání autoři a společní spolupracovníci (Reynek, Skalický, Reindl, z beletristů Jaroslav Durych). Pojer, Reynek i Skalický spoléhali na Florianovu šetlost a vkus

při hledání vydavatelských tipů pro Atlantidu. Florian, absorbovaný svou prací k sebeobětování, však své nápady žárlivě střežil. Mraky, které se ve vzájemných vztazích později objevily, byly způsobeny právě zdánlivou Pojerovou konkurencí staroříšskému vydavatelství, když v Atlantidě vyšly věci, o nichž se snad v Pojerově přítomnosti prvně uvažovalo u Florianů. Jisté paralelnosti mezi Florianovou a svou prací si byl Pojer vždy vědom. Uvažoval dokonce o dedikování prvního svazku Atlantidy Josefu Florianovi, a nakonec mu dedikoval svůj 24. svazek, prózu V temnotách od Leona Bloye: „Panu JOSEFU FLORIANOVI, který k nám uvedl dílo Leona Bloye, tuto závěť jeho velikého druha a spolubojovníka ze srdce věnuje vydavatel.“ Korespondence Pojerovi z roku 1936 přináší dokonce informaci o jisté možnosti spojení Atlantidy s Dobrým dílem.

Lichotivé je postavení Atlantidy do blízkosti edice Rudolfa Škeřka Symposium, jež naznačil Arne Novák (v Přehledných dějinách literatury české, Olomouc 1936–1939). Škeřk však v Symposiu v letech 1921–1948 vydal 161 svazků a v dalších edicích ještě 64 knih. Také Škeřkovy náklady byly proti Pojerovým od začátku dvojnásobné a větší, a tento nepoměr se časem dále stupňoval.

Pojerových 81 svazků, většinou útlých a do konce druhé světové války vydávaných v nákladech zpravidla 350 výtisků, představuje kvantitativně skromný celek. Také Reynkův návrh na vydávání Almanachu Atlantidy, v němž by za výrobní cenu byly otiskovány práce autorů z edice už známých nebo v edici chystaných, Pojer nerealizoval a zůstal jen při svém skromném Oznamovateli. Vybočení z vydavatelského úzu Atlantidy bylo zřejmě možné za cenu částečné rezignace na výtvarnou výzdobu knih, to po vzoru Knih dobrých autorů, nebo prudkého zhoršení hmotných poměrů vlastní občanské existence, jaké Pojer poznal u Floriana.

Literárně nejpodstatnější je porovnání textů vydaných jednotlivými vydavatelstvími: Knihy dobrých autorů byly úžeji spjaty s jedním dobovým estetickým názorem, byť vlivným a příznačným nejméně pro dvě tvůrčí generace. Knihy Josefa Floriana a jeho spolupracovníků musely zase přísně zachovávat hledisko konfesionalní. Ve srovnání s nimi jeví se Pojerova edice jako eklektická, je to však eklekticismus každého čtenáře dobrých knih, zřetelnější navíc díky početní skromnosti knih vydaných v Atlantidě. Pojer nebyl takovou literárně tvůrčí individualitou jako Arnošt Procházka nebo Josef Florian a jen takto, čtenářsky orientovanou edicí vybraných děl, mohl svým způsobem konkurovat jak těmto vyhraněným vydavatelským podnikům, tak velkým nakladatelským domům. Jen takto mohla konečně Atlantis plnit představy všech svých hlavních osobitých rádců.

Některé knihy vydané Pojerem mohla ovšem vydat větší či velká nakladatelství, byla-li by ochotna riskovat finanční ztrátu. Pojer po letech vzpomínal, že s rukopisem Vilikovského překladu Mabinogi dostal náhodou do ruky také materiály z tří velkých nakladatelských domů, svědčící o odmítnutí tohoto titulu právě s ohledem na možnou finanční ztrátu. Typově Pojerovi blízcí byli někteří moderní nakladatelé vybraných knih, vedle Rudolfa Škeřka i Otakar Štorch–Marien. Oba projevovali tvůrci Atlantidy přátelské uznání a tiskli inzerty jeho knih, Škeřk, stejně jako někteří další vydavatelé, pomohl Pojerovi v jeho za-

čátcích seznamem potenciálních abonentů. Pojer zpočátku zvažoval možnost nabídnout Štorchu–Marienovi neprodaný zbytek nákladu svých knih (a Štorch–Marien chtěl nabízet Pojerovým prostřednictvím čtenářům Atlantidy Schwobovu Lampu Psyché vydanou v Aventinu). Nevíme už, zdali Pojer reálně zvažoval možnost, například v době konjunktury po druhé světové válce, podstatně rozšířit své nakladatelské podnikání. Nezdá se to pravděpodobné, uvážlivý Pojer si byl vždy dobře vědom jak kvalit své edice, tak svých materiálních možností.

Kruhem se tedy vracíme k Pojerovu východisku, hloučku „300–400 vzdělanců“, na nějž Atlantidu spolu s Reynkem odkázal (Reynek Pojerovi 2.4.1928). Po roce 1948 by byl mohl, jak naznačil také Jiří Konůpek v doslovu k třetímu vydání Mabinogi (1965), přejít do nových poměrů projekt Pojerovy edice knih literárně a výtvarně hodnotných i cenově dostupných, publikovaných už v poměrně větším nákladu, kdyby však nebylo cenzurních a jiných represí. Bylo to v době pochopitelné osobní trpkosti vydavatele, když po zákazu soukromých nakladatelství nebylo realizováno ani vplynutí Atlantidy do některého z nových nakladatelských podniků. V uznání Pojerových zásluh o dobré knihy pověřil jej pak alespoň Spolek českých bibliofilů uspořádáním vydání dvou svých publikací, Géníu Victora Huga v Reynkově překladu (1951) a Cesty na Kavkaz Svatopluka Čecha (1952).

***

Je tedy Pojerovou zásluhou, že ze své literární „slabosti“ učinil force svého vydávání. Bez ohledu na své osobní ambice se obklopil skupinou odborníků, jejichž znalosti a vkus byly předpokladem literární vyspělosti edice. Svou rozumnou osobní skromnost, která přivádí práci k výsledku bez viditelných slabin, projevil Pojer i zařazením svého překladu Stefana Zweiga mimo základní řadu Atlantidy. Ve své době stála tedy Atlantis na pomezí bibliofilství a nakladatelství v užším slova smyslu. Přijala podněty z obou stran a s nimi zbudovala svou identitu. Našla a uhájila své vlastní pole působnosti a prosadila se svou vlastní závažností, tedy nejnáročnějším způsobem.

Uvedli jsme už porůznu téměř všechny autory, které Pojer vydal. Téměř všichni autoři známí z Atlantidy byli znovu vydáni i po zániku Pojerovy edice, někteří v přímé návaznosti na dřívější Pojerovo vydání či díky některému typu jeho objevu. Literárně Pojer anticipoval dvě z nejlepších moderních edic, které připomínaly Atlantidu také svým formátem: Světovou četbu nakladatelství Odeon a Květy poezie nakladatelství Mladá fronta. Obě jsou proti některým Pojerovým svazkům výtvarně skromnější, obě proti většině Pojerových knih obsahují dostatečný poznámkový aparát. Ten čtenářům Atlantidy částečně suplovaly krátké literárně interpretační texty v Pojerových Oznamovatelích a na záložkách některých knih. Jen do několika svazků překladů z odlehlých kultur zařadil Pojer také doprovodný text (některé překlady Ferdinanda Stiebitze a Josefa Štýbra). Tuto absenci vysvětluje alespoň částečně čtenářská orientace Atlantidy, důvěra v čtenáře, který se na recepci artefaktu podílí co možná aktivně a samostatně.

Závěrem ještě poznámka k provincionalismu a pojům mu příbuzným. Pojer se varoval provincionalistického literátství, do něhož upadali vedle moravských bibliofilů také mnozí moravští nakladatelé, logicky však vyhledával vynikající spolupracovníky z Moravy a z Brna, literáty, výtvarníky, tiskaře. Na kulturním životě Brna se podílel i jako jednatel brněnské pobočky Klubu moderních nakladatelů Kmen. Také regionalistická literatura publikovaná v Atlantidě svědčí o plněných možnostech kulturní decentralizace. Ne docela Pojerovou vinou nevyšli v Atlantidě podobně orientovaní autoři čeští; s některými z nich Pojer o publikování ve své edici jednal. Patří dnes tedy k podnětné kulturní tradici Brna, že zde dvacet let vydával knihy, řečeno s dedikací O. F. Bablera z roku 1972, „český konzul v Atlantidě“ Jan V. Pojer.

